

Preteklost ni nikoli preteklost

Naš pogovor: dr. Bojan Cvelfar

■ **Silvo Šinkovec**, D. J., dr. ped. znanosti, psiholog, defektolog in teolog, je predavatelj, terapevt, voditelj več seminarjev, šol za starše in duhovnih vaj, urednik revije *Vzgoja*, duhovni asistent DKPS in direktor Inštituta Franca Pedička.

Papež Frančišek je Cerkev po vsem svetu povabil k sinodi. Sinoda pomeni hoditi skupaj. Ko smo v župniji sv. Jakoba v Ljubljani razmišljali, kaj lahko storimo v sinodalnem procesu, smo si rekli: povabimo naše sosede. Povabili smo jih pet. Med njimi tudi direktorja Arhiva Slovenije, ki je naš neposredni sosed. Arhiv deluje v Gruberjevi palači, ki stoji čez cesto, nasproti cerkve sv. Jakoba. Gospod Cvelfar se je povabilu takoj odzval in bil vidno navdušen, ko je svoje delo predstavljal v cerkvi sv. Jakoba, v tem čudovitem baročnem svetišču. Tisti večer smo se zaklepetali in se povezali. Srečali smo se s sosedi in videli, da lahko pri marsičem sodelujemo. Župljani smo šli na ogled Gruberjeve palače, kar je bil lep dogodek. Ob teh srečanjih je vzniknila misel, da na travniku pred zgradbo Arhiva skupaj pripravimo razstavo o jezuitskem kolegiju. Da predstavimo to čudovito zgodbo jezuitov in slovenske kulture. Misel je porodila novica, da Kitajska Sloveniji podarja kopijo merilne naprave A. F. Hallersteina, znamenitega Slovenca na Kitajskem. Ob teh srečanjih se je rodil tudi ta pogovor, za katerega se gospodu Cvelfarju iskreno zahvaljujem. Odprl nam je veliko zanimivih in pomembnih vprašanj za raziskovanje naše zgodovine. Sosedje hodimo skupaj in si imamo veliko povedati in lahko pri marsičem sodelujemo.

Prosim, da se našim bralcem najprej predstavite.

Z družino živim v Celju, že dvanajsto leto pa se vozim na delo v Ljubljano – zadnjih skorajda že deset let sem direktor osrednje slovenske arhivske ustanove, *Arhiva Republike Slovenije*. Po izobrazbi sem zgodovinar, leta 2018 sem na tem področju na *Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani* tudi uspešno zagovarjal doktorsko disertacijo na temo *Pravoslavna cerkev v Sloveniji med obema vojnoma*.

Vaša ustanova deluje v Gruberjevi palači.

Palačo so začeli graditi leta 1773 kot *šolo za hidravliko in mehaniko* in je bila najprej oblikovana kot dvorec. Zasnoval in financiral jo je jezuit Gabriel Gruber. Pred njo se je raztezal čudovit baročni park. Že leta 1784 je Gruber stavbo prodal – naslednja lastnika sta bila botanik Nikodem Rastern in deželni poslanec Anton Virant. Leta 1887 jo je kupila *Kranjska hranilnica* in v njej uredila umetnostno-obrtno šolo. Nato je bila tukaj nekaj časa celo tkalnica, leta 1922 pa jo je pridobila *Poštna direkcija*. Po letu 1953 se ji je pridružil še *Arhiv Slovenije*, ki je leta 1965 zasedel celotno zgradbo.

Notranjost je zelo bogato oblikovana: ovalno stopnišče krasijo štukature iz cvetličnih kit, kapelo v prvem nadstropju pozlačene štukature, kupolo pa prekrasna baročna poslikava, do sedaj znana kot Herleinova. Prav nedavno končana restavratorska dela na slednji so prinesla presenetljivo odkritje, namreč, da je avtor prvotne poslikave Janez Martin Kremser-Schmidt, že po 11 letih pa jo je preslikal Janez Andrej Herlein, nad slavnejšega kolega zapisal svoje ime in si s tem pripisal vse zasluge za delo.

Jezuita Gabrijela Gruberja pa Ljubljanci zagotovo najbolj poznajo po gradnji prekopa za gradom zaradi poplavne varnosti in odvodnjavanja Ljubljanskega barja. Leta 1784 je odšel v Rusijo ter na tamkajšnjem jezuitskem kolegiju predaval arhitekturo, mehaniko in fiziko. Imel je velik vpliv na takratnega carja Pavla I.

Kaj je temeljno poslanstvo Arhiva?

Arhivarji se radi predstavimo kot čuvarji spomina naroda. Pa smo veliko več. Poleg osnovnih nalog prevzemanja, hrambe in seveda omogočanja uporabe arhivskega gradiva predvsem v znanstvenoraziskovalne namene se v zadnjem času izpostavlja tudi večkrat kar nepogrešljiva vloga arhivov pri uveljavljanju pravic tako institucij kot državljanov v različnih upravnih in pravnih postopkih. Ne nazadnje pa imamo odprti in dostopni arhivi tudi pomembno vlogo pri demokratizaciji celotne družbe.

Katere so direktorjeve osnovne naloge v arhivu?

Moja osnovna naloga je seveda vodenje arhiva – skrbeti, da bo delo potekalo v skladu z zakonodajo, letnim programskim in

finančnim načrtom ter drugimi akti. Vsekakor pa se skupaj s sodelavci vedno trudimo postoriti nekaj več – včasih na enem, drugič na kakšnem drugem področju.

Kako je z arhivskim gradivom, ki se tiče Slovenije, ko je bila del drugih držav, npr. Avstro-Ogrske, Kraljevine SHS, Kraljevine Jugoslavije, Socialistične republike Jugoslavije, ko je bila Primorska pod Italijo?

Zanimivo vprašanje. Osnovni načeli arhivske stroke sta načelo provenience (arhivsko gradivo se mora hraniti na kraju, kjer je nastalo) in načelo nedeljivosti fondov. Zato seveda podpiramo rešitve, da arhivsko gradivo, nastalo v centralnih uradih iz časa avstrijske monarhije ali Kraljevine Jugoslavije ter zveznih uradih iz časa FLRJ oz. SFRJ, ostane tam, kjer je, torej na Dunaju in v Beogradu. Tisti del gradiva, ki se tiče Slovenije in Slovencev, že leta in leta tudi pridno evidentiramo. V zadnjem času si zelo prizadevamo za njegovo digitalizacijo. Drugače pa je seveda z gradivom, ki bi se po vseh mednarodnih načelih in sklenjenih mednarodnih pogodbah moralo vrniti v našo državo. Če je bil ta problem z Republiko Avstrijo v drugi polovici 80. let prejšnjega stoletja rešen na, recimo, zadovoljivi ravni, pa z Republiko Srbijo kljub leta 2001 podpisanemu sporazumu o nasledstvu še vedno ni. Prav tako je italijanski fašistični režim s Primorske med drugo svetovno vojno 'na varno' odpeljal veliko arhivskega gradiva – med drugim celoten mestni arhiv Kopra. To gradivo je še danes v Republiki Italiji.

Kaj pa uničevanje arhivskih gradiv?

Naj pričnem s pozitivne strani. Velika večina arhivskega gradiva iz obdobja socialistične Jugoslavije je celovito, lahko rečemo odlično ohranjena – tu mislim predvsem na različne državne organe in takratne t. i. družbenopolitične organizacije, kot sta npr. *Zveza komunistov* in *Socialistična zveza delovnega ljudstva*. To velja za gradivo tako na republiški kot na lokalni ravni. Popolnoma drugače pa je z gradivom represivnih organov in tajne politične policije,

bolj znane kot SDV ali še prej UDBA. Pri tem velja poudariti, da za razliko od prej naštetega ohranjenega gradiva tedanje arhivske službe do gradiva varnostno-obveščevalnih služb niso imele dostopa ali nadzora nad njim. Tako so ti, kot se je kasneje izkazalo, lahko tovrstno gradivo neovirano množično uničevali. V Arhivu RS ocenjujemo, da je bilo uničenega do 80 % ali po nekaterih ocenah celo do 90 % tovrstnega gradiva. Jasno je, da je šlo za brisanje sledi. Vendarle pa je tudi iz ostankov mogoče rekonstruirati določena dogajanja, procese, kar nekateri raziskovalci tudi izjemno uspešno počno. Bistveno je, da je za raziskovalne namene tudi to gradivo dostopno brez omejitev.

Kdo prihaja v arhiv?

V arhivih naše uporabnike lahko na grobo razdelimo v dve veliki skupini. Prvo tvorijo raziskovalci, ki se z raziskovanjem naše preteklosti ukvarjajo profesionalno ali samo ljubiteljsko, študentje, dijaki ... Ti prihajajo v našo čitalnico in se tam 'prebijajo' skozi gore in gore arhivskega gradiva. Druga velika skupina pa so državljani, ki pri uveljavljanju svojih pravic potrebujejo različna dokazila. Ti načeloma ne prihajajo v čitalnico – uslužbenci v arhivih poskušamo najti dokumentacijo, ki jih zanima. Pri tem je seveda uspeh zagotovljen le, če je to gradivo ohranjeno.

O katerih temah največ raziskujejo v zadnjem obdobju?

V zadnjem obdobju imamo kar nekaj stalnih raziskovalcev, ki so se in se še posvečajo raziskovalnim temam iz polpretekle zgodovine, torej obdobja druge svetovne vojne in povojnega socialističnega obdobja. Seveda pa so tudi takšni, ki posegajo nekoliko bolj nazaj, v 19. in 18. stoletje ali še dlje.

Zakaj hranimo vse te dokumente?

Po eni strani je zelo pomembno, da iz ohranjenih dokumentov lahko spoznavamo svojo preteklost, življenje svojih prednikov. Po drugi pa, kot sem že omenil, je to pomembno tudi pri uveljavljanju določenih pravic v sedanjosti.

Arhivsko gradivo je pomembno za zgodovinarje. Kakšen je pomen obnavljanja ali ustvarjanja starih zgodb?

Pomembno je, da se iz zgodovine kaj naučimo. In prav to nam omogočajo ohranjeni pisni arhivski viri. Nekateri namreč pravijo, da kar ni zapisano, se ni zgodilo. Zgodovina je torej učiteljica življenja, kot pravi znani latinski rek.

Arhiv se digitalizira. Kaj to pomeni za dostopnost in raziskovanje?

Kakšna zanimivost za naše bralce.

V zadnjih dveh desetletjih temu področju v Arhivu RS namenjamo zelo veliko pozornosti. Poleg digitalizacije našega poslovanja, postopkov je seveda zelo pomembna tudi digitalizacija arhivskega gradiva v fizični obliki. To v prvi vrsti seveda pomeni olajšan dostop za naše uporabnike, saj takšno gradivo lahko uporabljajo kar od doma, preko svetovnega spleta. Vendar pa je trenutno digitalizirane gradiva še zelo malo – v celoti nam je uspelo digitalizirati starejše arhivsko gradivo (predvsem listine), pa na primer Franciscejski kataster iz leta 1825 (ki se zelo veliko uporablja), pa delno tudi gradivo nekdanje SDV. Pri postopkih digitalizacije dajemo prednost gradivu, ki je največ v uporabi. Tudi zaradi zaščite originalov, saj so ti tako manj ali pa sploh niso več v uporabi ter se seveda s tem manj uničujejo. Pri vsem tem pa smo seveda omejeni s kadri in finančnimi sredstvi. Večina naših uporabnikov, to naj povem kot zanimivost, pa misli, da imamo na voljo v digitalni obliki že vse gradivo in za njihov namen (ime ali temo) samo pritismo na gumb in je gradivo že izbrano in pripravljeno za pregled. Temu seveda ni tako, samo v Arhivu RS namreč hranimo že več kot 30 tekočih kilometrov arhivskega gradiva. Če povem nekoliko drugače in nekoliko posplošeno – gre za približno 300.000 arhivskih škatel, v vsaki pa je okoli 600–700 listov. Gre torej za enormne količine, ki jih vseh seveda tudi ni smiselno digitalizirati. Kljub vsemu pa postopek digitalizacije zna trajati še kar nekaj časa, sploh če se bo odvijal z dosedanjim tempom.

Kakšni so načrti za prihodnost?

Načrti Arhiva RS so usmerjeni predvsem v prevzemanje in varovanje izvorno digitalnega gradiva. To pomeni velik izziv, saj bo pri tem treba uporabljati vedno nova spoznanja in tehnologije. Tudi umetno inteligenco. Nekaj v zvezi s tem že poskušamo v novem projektu, ki ga razvijamo s pomočjo evropskih sredstev oz. načrta za okrevanje in odpornost. Sicer pa smo pri teh aktivnostih močno vpeti v mednarodni, predvsem seveda evropski prostor.

Arhiv RS postavlja pred Gruberjevo palačo različne razstave. Katere so bile do sedaj najbolj zanimive?

Glavna ideja razstav na travniku pred Gruberjevo palačo je bila pripeljati arhivsko gradivo in našo dejavnost iz stavbe, iz arhiva, bližje širši javnosti – torej ven, na prosto. Veste, številni še vedno mislijo, da za obisk arhiva potrebujejo neko posebno dovoljenje. V vseh teh letih smo pred stavbo Arhiva RS pripravili številne zanimive razstave, vse pa so bile tako ali drugače neposredno povezane z arhivskim gradivom, ki ga hranimo. Zame, in verjamem, da tudi za širšo javnost, so bile prav vse zanimive in posebej ne bi izpostavljaj prav nobene.

Pred Gruberjevo palačo se postavlja obeležje v spomin p. Avguštinu F. Hallersteinu. Kitajska država pripravlja kopijo merilne naprave za opazovanje ozvezdij, ki jo je ustvaril p. Hallerstein. Zakaj je tak spomenik pomemben?

Menim, da je vedno vredno poudarjati prijateljske vezi med ljudmi in narodi. In če te segajo globoko v preteklost, še toliko bolj. Tako vez med Slovenijo in Kitajsko simbolizira prav p. Avguštin F. Hallerstein, ki si je s svojim delovanjem v tej daljni deželi pridobil veliko spoštovanje. Veseli me, da to znamo ceniti tako mi kot naši kitajski prijatelji. Veseli me tudi, da je mestna oblast le našla prostor, ki je tudi simbolično pomemben: blizu Gruberjeve palače (v kateri je bila tudi zvezdarna) in nekdanjega jezuitskega kolegija.

Ob tem dogodku se pripravlja tudi razstava o jezuitskem kolegiju v Ljubljani, kjer je bil Hallerstein najprej dijak, potem pa profesor. Kakšna je po vašem mnenju vloga jezuitskega kolegija, ki je v Ljubljani deloval 174 let?

Vloga jezuitskega kolegija v Ljubljani kot izobraževalne ustanove se mi zdi neprecenljiva za Slovence. Ob tem se moramo zavedati, da smo Slovenci zelo pozno dobili prvo univerzo (šele leta 1919), zato je bila takšna ustanova še toliko bolj pomembna. Ne nazadnje pa o njeni pomembnosti pričajo že sama imena, ki so iz nje izšla. Naj na tem mestu poleg že omenjenih Gruberja in Hallersteina omenim še Vežo, Valvasorja ...

Nam zaupate kakšno zanimivost te razstave?

Poleg izjemnega pomena jezuitskega kolegija za zgodovino Slovencev, ki ga bo poudarila ta razstava, pa se mi najbolj zanimiva zdi do zdaj zelo malo znana dejavnost jezuitov – gledališka dejavnost, ki bo na novo predstavljena na enem od panojev.

Arhiv RS se pripravlja na selitev na novo lokacijo. Kaj to pomeni za vas in za prihodnost Gruberjeve palače?

Res je. Selitev Arhiva RS je predvidena v letu 2024, ko bo predvidoma zaključena obnova in dograditev stavbe na Poljanski

40 (kompleks bivše domobranske oz. roške vojašnice). Z depoji v Virantovi hiši in na Rožni ulici sicer še vedno ostajamo na tej lokaciji, dokler ne bo na Poljanski izvedena še druga faza. Za Arhiv RS to pomeni moderno opremljene in bolj funkcionalne prostore, ki nam bodo omogočali še boljše in uspešnejše delovanje. Vsekakor pa bomo na nek način pogrešali posebno dušo starodavne palače, ki jo ta vsekakor premore. Kaj se bo dogajalo z njo v prihodnje, kdo bo njen prebivalec, pa ni odvisno od nas, o tem bodo odločali na Ministrstvu RS za kulturo.

Vaše temeljno modrostno vodilo?

Preteklost ni nikoli preteklost. ◀

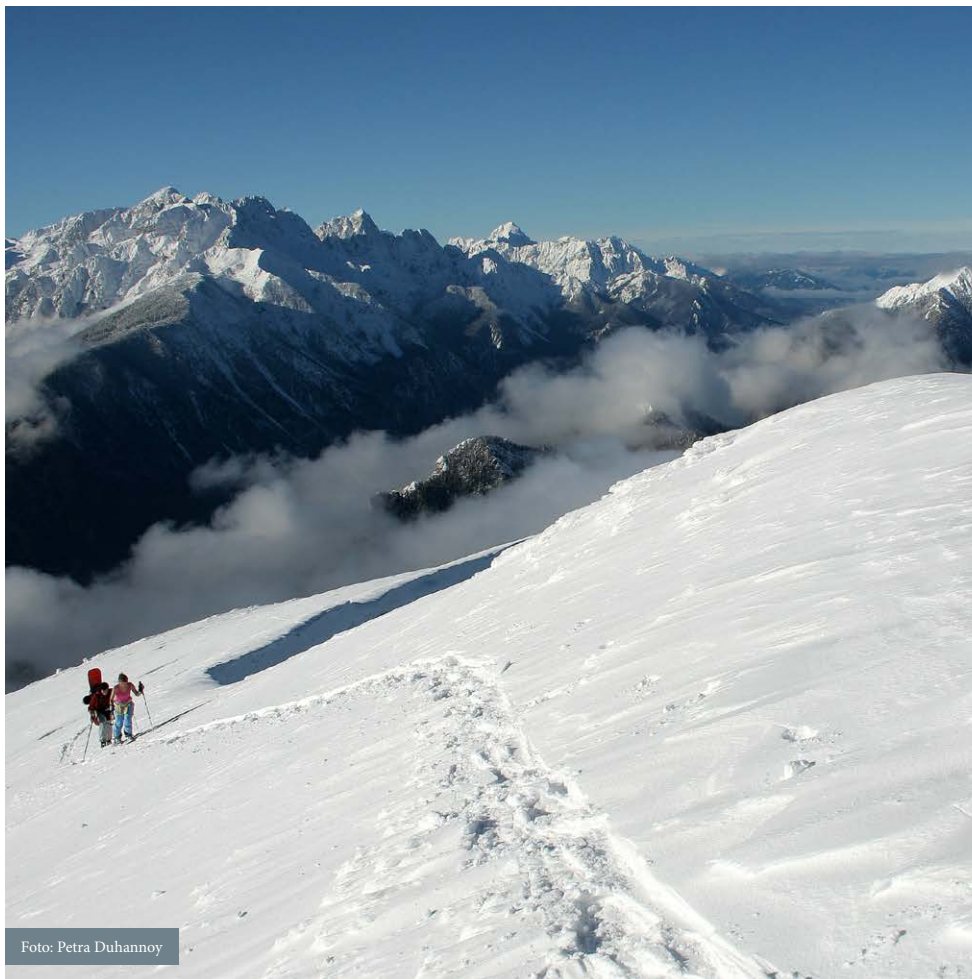

Foto: Petra Duhannoy

Saša Slavković
Dar

Sreča je dar,
ki ne pojenja,
če naprej jo deliš,
se še vzpenja.

Žalosti ne drži
v sebi nikar,
čeprav kakšnemu
sploh zate ni mar.

Kar pride k tebi,
sigurno je zate,
ne zadrigni preveč
nikoli kravate.

Ozri se nazaj,
je že nekaj poti,
čeprav nekatere
so zbledele sledi.

Naprej je pogled,
ki vratu ne obrača,
lahko ovinkari
včasih kot kača.

